

DANCS RÉKA REBEKA

EGYSZERŰ KIS MÉCSET SZORONGATOK
A KEZEMBEN

Tarczay Gizella: *A hűtlen folyam. Napló. Zágráb, 1916–1919.* Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány: Budapest, 2023. 404 oldal

2023. november 14-én, borús keddi délutánon mutatták be Tarczay Gizella *A hűtlen folyam. Napló Zágráb, 1916–1919.* című kötetét. A Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kiadásában megjelent műről Ablonczy Balázs és Mészáros Andor az ELTE BTK Történeti Intézetének oktatói beszélgettek a Hadik kávéházban.

Tarczay Gizella naplóját Mészáros Andor tárta fel és tette lehetővé a megjelenését. Tarczay Gizella (1896–1981) irodalmár, költő, műfordító, tanár, könyvelő, hegymászónő. Horvátországban született, tanult, majd igyekezett elhelyezkedni, azonban az első világháború eseményei másképp alakították életét. „*Csak mécs szerettem volna lenni. Kicsinyke körnek éltető tüze*” – idézi Mészáros Andor hősnőjét a bevezetőben, amely már sokat sejtetően utal Tarczay Gizella életének legfontosabbnak vélt küldetésére és fő motívumaira. A bevezető tanulmány útjára indítja az olvasót az 1910-es évekbeli Zágráb hétköznapijaiban: megismerjük a Tarczay család történetét, Gizella szüleit, testvéreit, valamint a naplóíró életének legfontosabb állomásait. Tarczay Gizella művét Mészáros Andor hosszú kutató munka eredményeként gondosan, több mint ezer lábjegyzettel látta el. Kontextusba helyezi az egyes napok eseményeit, a szövegben megjelenő személyeket, és pontosan felrajzolja nemcsak a korszak legfontosabb alakjait és eseményeit, hanem a 20. század eleji Zágráb társadalmának és egyetemi közegének meghatározó személyeit is. Ez a jelentős tudományos apparátus, ami Tarczay Gizella munkáját kíséri, önmagában felér egy tanulmánnyal.

Az írást Tarczay is megjelenésre szánta: a szöveget, amely az 1916 és 1918 közötti időszakot öleli fel, előszóval látta el. Művét két alkalommal is benyújtotta kiadásra: először 1927-ben, majd 1938-ban vitte a Tormay Cécile főszerkesztésével működő *Napkelet* folyóiratnak, de hiába, kérését elutasították. Tarczay az előszóban maga is belátja, miért olyan nehéz megjelentetnie művét: „*Ötven évvel ezelőtt külpolitikai lehetetlenség volt, belátom. Ma is az. Ötven év múlva is az lesz.*” (16. old.)

A cím, *A hűtlen folyam* szimbolikus, a Száva folyóra utal. Átvitt értelemben a Magyarországtól elszakadó horvátokat is szimbolizálja, akik a szerző szerint egyre inkább a szerbekkel szimpatizálnak. Ahogy a horvátok, úgy szakad el a Száva is a Magyar Királyságtól, s lesz a romantikus értelmezés szerinti, magyar címerben szereplő négy folyó egyike, hűtlen folyam.

A naplóregény bejegyzéseit olvasva egy átlagos huszonéves, fiatal lány problémáival találkozunk: 1916-ban járunk, amikor a húszéves Tarczay Gizella, özvegy édesanyjával és testvéreivel él egy zágrábi kis lakásban. Harmadik évét kezdi meg a Zágrábi Egyetemen, ahol német–magyar szakon (1914–1918 között) tanul. A bejegyzéseket olvasva egy egyetemista lány mindennapjaiba kapunk betekintést: Tarczay a baráti és emberi kapcsolatok bonyolult, néhol konfliktusokkal terhelt útvesztőjében próbál kiigazodni, ugyanakkor egyre inkább vágyik a szerelemre és igyekszik megállni a helyét az egyetemi képzésben is. Gyakran magányosnak érzi magát, baráti köre szűk, többnyire inkább csak magyarokkal barátkozik, a horvátok nem igen állnak szóba vele, de ő is elzárkózik tőlük.

Tarczay gyakran álmodozik a felnőtt életéről, az egyetem utáni évekről, karrieréről, jövőről: abban bízik, bárhová is sodorja majd az élet, olyan állásban helyezkedik el, ahol hatással lehet az emberekre. Korábban erre a színésznői pályán látott lehetőséget, azonban ezt a vágyat a tanári pálya is megadhatja számára.

Tarczay Gizella következetesen vezeti naplóját, a feljegyzések rendszeresek, néhol eltelik ugyan néhány nap a bejegyzések között. A lány többnyire saját élményeiről, környezetéről ír, de néhány alkalommal megemlékezik meghatározó eseményekről is: ilyen például Ferenc József halála, de ez csak azért kerülhetett a naplóba, mert közvetlen hatással volt a hétköznapi életre is: aznap szünnap volt, nem kellett egyetemre menni. A lány saját bőrén tapasztalja meg Horvátország elszakadását, a saját hétköznapijaiban érzi a politikai és a háborús események hatásait: úgy érzi, a környezete napról napra változik, a magyarok ellen hangolják a horvát lakosságot. Naplójában az őt ért élményeken túl említést tesz ezekről az eseményekről is, azonban sejtethetjük, hogy egyes gondolatokat utólag fűzhetett hozzá a bejegyzésekhez, ugyanis ő maga is csak napokkal később, többek között az újságokból értesülhetett ezekről a hírekről.

A feljegyzések nagy részében azt érezhetjük, hogy Tarczay Gizella már-már görcsösen próbál helytállni, igyekszik jól teljesíteni az egyetemen: a belső motiváció azonban nemcsak a tudásvágyból fakad, hanem egyfajta megfelelési kényszer is. Horvát csoporttársai gyakran gúnyolják őt, a magyar lányt, aki szinte megfeszül, „mert a magyar itt csak kisebbség.” (19. old.) Mindezek ellenére a tanulásban és a tanításban sikeres és örömet leli, szívesen jár az egyetemi kurzusokra és a gyakorlóórákon is örömmel tanítja a gyerekeket, azonban ösztöndíjakban és elismerésekben nem reménykedik. Azt gondolja, hogy a magyar kisebbség

tagjaként mindez reménytelen számára. A fiatal lány önmagában kételkedve, de nagy ambíciókkal készül az egyetem utáni évekre. Jó viszonyt ápol az egyetem Magyar Tanszékének oktatóival, a tanszékvezető Greksa Kálmán saját utódjának szánja. A professzor is a missziótudatot erősíti Tarczayban: Gizella az egyetem utáni terveiről mesél neki, valamint arról, hogy a MÁV újonnan megnyitott magyar iskolájában képzeli el a pályáját, ahol nővére, Erzsébet is tanít. Greksa próbálja lebeszélni róla, és arra bátorítja, hogy jelentkezzen inkább horvát iskolába és tanítsa a gyerekeket arra, miként becsülik a magyar embereket és a nyelvet. A diplomaszerzést követően az álláskeresés azonban nem bizonyul könnyű feladatnak Gizella számára. Az életét végigkísérő kettősség itt is újabb akadályok elé állítja: a MÁV iskolában elutasítják jelentkezését, ugyanis a horvát egyetemen tanuló lányt nem tartják elég magyar érzelműnek és elég magyarnak ahhoz, hogy az iskolában taníthasson. Végül egy zágrábi leánylíceumban kap állást, azonban fogadtatása hűvös, horvát kollégái nem állnak szóba vele, és az iskolában töltött első nap után úgy határoztak, hogy magyar származása miatt mégsem alkalmazzák őt. Ezt követően felmerül a Magyarországra költözés gondolata: Budapestre menne, ahol bátyja is él, taníthatna a Baár-Madas református leánylíceumban, azonban ezt az állást sem kapja meg. A tanári pályáról lemondva Tarczay elhatározza, hogy bankhivatalnok lesz. Irodai munkát keresve sorra járja a hivatalokat, és számos helyre beadja a jelentkezését, mindeközben pedig doktori tanulmányokat folytat. A doktori címet megszerzi, azonban állást továbbra sem talál. Végül a Jelačić téren, a cseh Teply házaspár virágkereskedésében kezd dolgozni írnokként, havi 80 koronáért, amely először ideiglenes megoldásnak bizonyul az álláskeresés bizonytalanságának feloldására, azonban idővel megszereti a helyet, és egyre több és felelősségteljesebb feladattal bízzák meg őt. Végzettségét és tanulmányait kezdetben titokban tartja, de örömmel tölti el, hogy végre olyan helyen van, ahol értékelik a munkáját, megbecsülik őt.

Az egyetemi, később pedig a munkahelyi kötelezettségeken túl, kedvelt szabadidős tevékenységeinek hódol, erről ír naplójában is: kirándul a családjával, verseket ír, amelyeket olykor egyetemi tanárainak is megmutat, valamint rengeteget olvas, maga is horvát regényeket fordít magyar nyelvre, és szeretne egy magyar–horvát szótárt is írni. Nem titkolt vágya, hogy megismertesse a magyar irodalmat a horvátokkal és fordítva. Egyfajta közvetítőnek látja magát a két nemzet között: szeretne a kultúrával, irodalommal hidat építeni a horvátok és a magyarok közé, ugyanis meggyőződése, hogy a két nép egymás iránt táplált gyűlölete egymás nem ismerésének problémájából fakad. Ő maga a fokozódó társadalmi feszültségek ellenére – hiába dobják be egyik este kővel a lakásuk ablakát – igyekszik megértéssel fordulni a horvátok felé. Meggyőződése, hogy a magyarok és a horvátok békében is tudnak élni együtt, mindez pedig csak a szerb uszítás eredménye.

Az idő múlásával a hétköznapiakat egyre inkább meghatározzák a háborús események és annak politikai hatásai. A zágrábi élet egyre nehezebbé válik a Tarczay család számára:

„idegen államban vagyunk megtűrt vagy meg sem tűrt nemzetiség.” (214. old.) A fokozódó magyarellenes hangulat miatt Tarczay Gizella szerint négy lehetőség állt előttük: 1. minden változatlan marad, továbbra is békében élhetnek, bár erre látják a legkisebb esélyt. 2. Kikiáltják az önálló, független horvát államot, és az egész családot hazatoloncolják Magyarországra. 3. A fokozódó feszültség és ellentétek hatására bántalmazni fogják őket, menekülniük kell. 4. A legrosszabb verzió szerint menekülni sem lesz majd lehetőségük, Szent Bertalan éjszakájához hasonlóan velük is szörnyűség történik.

A naplót olvasva az az érzésünk támadhat, hogy Tarczay Gizella életében a dolgok soha nem aszerint történnek, ahogy azt a lány tervezi: az élet mindig a rosszabbik forgatókönyv szerint alakul. Az őt megtaláló lehetőségeket számos alkalommal visszautasítja, amikor pedig hosszú vívódás után elkötelezi magát, a döntése gyakran megghiúsul. Véletlen lenne vagy rossz döntések sorozata? A bejegyzések feszült, már-már szorongó hangvétele arra enged következtetni, hogy a lány élete tele van kétségekkel és bizonytalanságokkal. Mindez félelemmel, gáttal párosul, amelyek miatt nem mer kilépni a biztonságosnak vélt családi közegből, inkább édesanyja és nővére mellett marad, hiszen velük, „Zágrábban biztosabb, mint a Dráván túl.” (250. old.)

Miért különleges Tarczay Gizella naplója? Az utóbbi években számos női napló/naplóregegy látott napvilágot, rendkívül népszerű téma: nemcsak a történettudományi kutatásokban, hanem a nagyközönségnek szóló művek is nagy számban megtalálhatók a könyvesboltok polcain. Mégis miben más Tarczay Gizella története? *A hűtlen folyamat* fellapozva nem klasszikus történetet találunk: nincsenek benne nagy tragédiák, sorsfordító küzdelem, csupán a csendes, lelket mardosó feszültség és az egyre fokozódó bizonytalanság. Mégis feszült figyelemmel olvassuk a bejegyzéseket egymás után, a sodrása magával ragad, és mindvégig ott lappang a kérdés, mit hoz a holnap? Egy igazi emberi sorssal találjuk szembe magunkat és a hétköznapi élet kudarcaival terhelt életútba pillanthatunk bele: hogyan boldogulhat egy fiatal lány, akinek mindennapjait végigkísérve az az érzésünk támad, hogy Tarczay Gizellával semmi sem a jó időben történik. Egyszerűen rosszkor van rossz helyen.

Tarczay Gizella maga így ír az előszóban: „De talán száz év múlva majd érdeklődéssel fogják olvasni azok, akiket érdekelnék az akkori zavaros idők művelődéstörténeti viszonyai.” (16. old.) Eltelt száz év. 2023-ban Tarczay Gizella álma valóra vált, és ugyan nem a *Napkelet* folyóiratnál, hanem a Szent Adalbert Közép- és Kelet Európai Kutatásokért Alapítvány támogatásával, Mészáros Andornak köszönhetően, a kötete végre megjelenhetett.